

SOBRE L'ORIGEN DE DRET

per Carles DUARTE I MONTSERRAT

Cap de la Secció d'estudis de llengua catalana i llenguatge administratiu
de l'Escola d'Administració Pública de Catalunya

El mot català *dret* 'justícia', com el francès *droit*, l'italià *diritto*, el castellà *derecho*, etc., prové del llatí *dirēctum* (que presenta variants con *dē-rēctum*, considerada menys clàssica tot i que es documenta ben aviat en llatí, o *drēctum*, contracció de *dērēctum* afavorida per la identitat de les dues primeres vocals; d'aquestes variants deriven diverses de les formes romàniques),¹ amb el sentit de 'dret, just o correcte, dreturer', en oposició a 'tort, pervers'.

En llatí *directum* es deriva de *dirigō* 'dirigir, menar en diferents direccions, marcar la línia que s'ha de seguir' i aquest darrer de *regō* 'dirigir dretament'.²

En les llengües germàniques trobem, per a l'expressió del concepte jurídic, mots del mateix origen (d'una arrel indoeuropea *reǵ-* 'recte; dirigir dretament, dirigir')³ i de formació equivalent, com l'alemany *Recht*, el succ *rätt*, el noruec *rett*, l'holandès *recht*, etc.⁴ L'anglès *law* expressa —alhora que 'lleí'— 'dret' i prové de *lie* amb el sentit de 'jeure, posar, situar'.⁵

Ara bé, l'aplicació del terme *directum* 'dret, recte' al significat 'justícia' comporta un trencament del sistema tradicional llatí, en què el concepte 'justícia, dret' s'expressava amb el mot *ius* (que designava, amb un cert pa-

1. Vegeu JOAN COROMINES, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, vol. III, Barcelona (Curial Edicions Catalanes) 1982, p. 200 i ss.

2. Vegeu A. ERNOUT, A. MEILLET, *Dictionnaire etymologique de la langue latine. Histoire des mots*, París (ed. Klincksieck) 1979, ps. 567-569.

3. Vegeu JULIUS POKORNY, *Indogermanische Etymologisches Wörterbuch*, Berna i Munic (Francke) 1959-1969, 2 vols.

4. Vegeu per exemple FRIEDRICH KLUGE, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, Berlín-Nova York (Walter de Gruyten) 1975, 21a. ed.

5. Vegeu, per exemple, ERIC PATRIDGE, *Origins*, Londres-Hemley (Routledge & Kegan Paul) 1966, 4a. ed., i ERNEST WEEKLEY, *An Etymological Dictionary of Modern English*, Nova York (Dover Publications) 1967, 2 vols.

rallèlisme en relació amb els termes grecs *dikē* i *thēmis*, el dret humà en contrast amb el dret diví, designat amb la paraula *fas*).

Aturem-nos, però, a examinar les nocions habitualment associades a 'dret, justícia' en la designació d'aquest concepte dins de les llengües indoeuropees. D'entrada cal dir que totes les societats es regeixen per unes normes, de vegades més simples, de vegades més complexes i regulades; en certs casos tàcites o orals, en altres casos establertes en textos legals, etc. Aquesta diversitat de concepció del sistema jurídic d'una comunitat explica precisament que en les llengües indoeuropees no descobrim una única vinculació del concepte 'dret' a una noció determinada, ans diverses i amb significatius matisos diferencials.⁶

Una de les nocions essencials és 'ordre', que a l'origen té una clara vinculació amb l'organització o disposició de la realitat feta pels déus. Aquesta aplicació té, doncs, en l'antiguitat un rerefons religiós i moral, valor a hores d'ara clarament difuminat. També és important la noció de 'costum, ús', que es refereix a la norma jurídica com a reflex d'un comportament consuetudinari, o la de 'fet fermament, establert' o 'situat' (recordem el mot alemany *Gesetz* 'lleï' —provinent de *setzen* 'posar, col·locar'—), o la de 'mostrat o dit' —sobretot com a expressió d'autoritat—, o la de 'base o fonament', etc.

En català trobem representades algunes d'aquestes formulacions, com ara els mots: *ordinacions, ordenances; usatges, costums; establiments, constitucions; bases*, etc.

Pel que fa a la noció de 'mostrar o dir', recordem que els jutges *pronuncien* sentència o que el mot *jutge* prové del llatí *iudex*, format a partir de *ius* 'justícia, dret' i de *dico* 'mostrar, dir'.

El terme *ius*, que tenia també el significat de 'reglament, estatut, ordre', és, com hem dit, el tradicional en llatí per a la designació de 'dret' en sentit jurídic. A l'origen indicava 'estat de regularitat, de normalitat'. Pel seu interès reproduïm un fragment que s'hi refereix d'un treball d'Émile Benveniste: «*c'est d'un concept qui n'est pas seulement moral, mais d'abord religieux que le mot tire sa valeur: la notion indo-européenne de conformité à une règle, de conditions à remplir pour que l'objet (chose ou personne) soit agréé, qu'il remplisse son office et qu'il ait toute son efficacité*».⁷

Per acabar aquest article, presentarem de manera succinta l'origen dels mots *fur* i *lleï*.

Del mot català *fur* diguem que es deriva del llatí *forum*, que del significat 'recinte sense edificar' passà a designar 'plaça de mercat' i, en acabat, 'centre dels afers públics', d'on 'tribunal de justícia', que actuava a la plaça del *forum*. En baix llatí, *forum* prengué també els valors de 'preu a què és ven una cosa' i de 'lleï, dret'. En català el doble descabdellament jurídic i

6. ÉMILE BENVENISTE, *Le vocabulaire des institutions indoeuropéennes*, París (Les Éditions de Minuit) 1969, 2 vols., sobretot el llibre segon, dedicat al dret, dins del segon volum, ps. 97-175.

7. MILE BENVENISTE, *op. cit.*, p. 119. Cr., però, POKORNY, vol. I, p. 512.

econòmic s'anà reduint progressivament devers un predomini del sentit jurídic. Pel que fa a l'origen del mot llatí *forum*, Pokorny el 'arreglera' entre els derivats d'una arrel indoeuropea amb el significat bàsic de 'porta' (com el llatí *fores*, de la mateixa família etimològica que *forum*).⁸

Quant al mot *lleï*, prové del llatí *lex* 'lleï religiosa —antigament—, lleï en general, proposició de lleï', que Pokorny⁹ explica com a pertanyent a l'arrel indoeuropea *leǵ*— 'recollir; recol·lecció', de la qual deriva també el verb llatí *legō* 'arreplegar, collir, recollir'. L'explicació de *lex* a partir de l'esmentada arrel seria a través de la noció 'col·lecció de prescripcions'.

8. JOAN COROMINES, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, vol. IV, Barcelona (Curial Edicions Catalanes) 1984, s.v. «fur», i Pokorny, vol. I, ps. 134 i 278.

9. Veg. POKORNY, *op. cit.* s.v. «le-ǵ». Cf., però, també ERNOUT-MEILLET, *op. cit.* s.v. «lex».